

Egy „tininyelvi” szógyűjtemény hibáiról

1. Hoffmann Ottó a Magyar Nyelvőrben kétrészes közleményben (1996, 1997) foglalta össze annak a gyűjtésnek a szóalkotással kapcsolatos eredményeit, amelyet „1987–89-ben – a tanulók, tanárok, iskolák közreműködésével – az ország minden megyéjének néhány iskolájában (sőt a határon túli iskolákban)” (1996: 294) végzett. A felmérés a 10–14 éves ifjúság nyelvét, a felső tagozatos általános iskolai tanulók szó- és kifejezőkészségét vizsgálta. A teljes gyűjtemény „Mini-tini-szótár” címmel Pécsen, 1996-ban jelent meg. Írásomban azonban nem ezzel, hanem a Nyr.-beli rövidített változattal foglalkozom, mivel a folyóirat révén az jutott el tágabb olvasói körhöz.

Nyilvánvaló, hogy a kutatási téma sok szempontból fontos és érdekes, a gyűjtés méretei pedig elismerést érdemelnek. Éppen ezért nagy kár, hogy az anyag feldolgozásában feltűnően sok az elvi, módszerbeli és konkrét hiba. Hosszasan mérlegeltem, érdemes-e, célszerű-e ezeket szóvá tennem. Úgy vélem: igen. A Magyar Nyelvőr ugyanis széles körben ismertté tette Hoffmann gyűjteményét, ezért nagyon is lehetséges, hogy az olyan szakirodalmi forrássá válhat, melyhez a jövőben sokan fognak fordulni. Gondoljunk csak arra, hogy a nyelvészettel foglalkozó egyetemisták és főiskolások között (magától értetődően) igen népszerű téma az ifjúsági nyelv, sőt az általános és középiskolai magyartanárok közül is sokan azzal próbálják felkelteni tanítványaik érdeklődését a nyelvészet iránt, hogy az ifjúság nyelvhasználatának megfigyelésére, kutatására ösztönzik őket! Kár tehát reménykedni abban, hogy Hoffmann gyűjteményének hibáit elfedi a feledés homálya. Valószínűbbnek tűnik, hogy – sajnos éppen a Nyelvőr tekintélye miatt – ezeket a tévedéseket diplomamunkákban, szemináriumi dolgozatokban, iskolai szógyűjteményekben gyakran fogjuk vizsgálni. Mindezzel számolva azt hiszem: ebben az esetben a hallgatás beleegyezés volna, tehát jobb a kritikának hangot adni.

2. Hoffmann gyűjteményének részletes elemzésére a terjedelmi korlátok miatt nincs mód, így megelégszem azzal, hogy néhány példa és rövid megjegyzés segítségével felhívjam a figyelmet a legjellegzetesebb hibatípusokra.

a) Hoffmann Ottó így jellemzi vizsgálata tárgyát: „A 10-14 évesek [inkább: 10–14 évesek – H.L.] ifjúsági nyelve nem specifikus iskolai nyelv (nem iskolai szleng vagy diákzsargon), nem korlátozódik csupán az iskolai élet elnevezéseire, hanem kiterjed szinte az élet egészére. [Bekezdés] Szókincsük nagyobbik részét saját bevallásuk szerint a felnőttektől, a serdültebb ifjúságtól, az

idősebb tanulóktól sajátítják el, nyelvük épp ezért át van itatódva [...] a tájnyelvvvel [...], s »meg van fertőzve« a zsargonokkal, valamint az argóval. Szókészletük kisebb hányadát a fiatalok egymástól lesik el, sőt maguk is alkotják” (1996: 294). A szerző tehát – helyesen – hangsúlyozza, hogy a 10–14 évesek szóhasználatában nagy szerep jut más korosztályok utánzásának.

Vitatható azonban, hol húzzuk meg a „tininyelv” határait. Mihez képest „tiniszó” egy lexéma? A köznyelvhez viszonyítva? Vagy más korosztályok szóhasználatához képest? Nem könnyű felelni. Ha olyan szótárt akarnánk összeállítani, amely a 10–14 évesek „teljes” szókincsét felöleli, akkor abban a kétségtelenül köznyelvi elemeknek (*a, és, asztal, szép, három, olvas* stb.) is helyet kellene kapniuk. Hoffmann – láthatólag és érthetően – nem ilyen szójegyzéket szerkesztett, de írásából nem derül ki, miért minősít egy-egy szót vagy kifejezést ifjúsági nyelvnek, más lexémákat pedig miért rekeszt ki ebből a körből.

Véleményem szerint egy olyan gyűjteményben, amely a 10–14 évesek szókincsének nem a teljességét, hanem jellegzetességeit kívánja bemutatni, olyan szavakat célszerű szerepeltetni, amelyek csak vagy leginkább az adott korosztály nyelvhasználatában fordulnak elő.

Nincs kizárva, hogy Hoffmann a köznyelvtől való eltérést vette alapul. Talán ezért kerültek be gyűjteményébe a következő lexémák: *elcsór* (1997: 303), *majrézik* (uo.), *mázlista* (1996: 296), *pia* (1997: 293), *prosti* (uo.), *tütü* (1997: 291) stb. Ha a szerző valóban emiatt vette be az ilyenféle lexémákat a szójegyzékbe, akkor következetesen járt el, de döntése erősen vitatható, hiszen a példasor elemeit (mindennapi tapasztalataink szerint) más korosztályok sem használják ritkábban, mint a felső tagozatos diákok.

Még kevésbé tartom helyesnek az olyan szavak szerepeltetését, amelyeknek nincs igazi köznyelvi szinonimájuk (legfőljebb valamiféle körülírás), ráadásul szinte minden korcsoport nyelvhasználatában jelentkeznek: *maszekol* (1997: 292), *monokini* (uo.), *szasszon* (1997: 306). Nem érzem idevalónak a (sportnyelvben gyakori) *döntnök* ’bíró’ szót sem (kérdés persze, hogy Hoffmann és adatközlője miféle bíróra gondolt).

Ugyancsak kifogásolható, hogy a gyűjtemény olyan lexémákat is tartalmaz, amelyek a köznyelv „külső köréhez”, familiáris rétegéhez tartoznak: *araszol* ’lassan halad <jármű>’ (1996: 301), *majomkodik* ’utánoz’ (uo.), *x-lábú* (1997: 290). Az pedig teljesen érthetetlen, mit keres itt a köznyelvben gyakori *krimi* (1997: 293) és *magno* (uo.).

Megemlítek még három sajátos példát az olyan esetek közül, melyekben baj van az „ifjúsági nyelvi” minősítéssel: a Zsiguli becézése minden korosztályban *Zsiga* (vö. 1997: 301); felnőttéktől is sokszor hallani, hogy a horgászás a *csendes örültek sportja* (vö. 1997: 303); a terhes nőnek szóló, tréfás *Sziasztok!* köszönés (vö. 1997: 295) pedig egyáltalán nem az ifjúság kiváltsága (magam is alkalmaztam már nemegyszer, és nem azért, mert fiatalabbnak akartam látszani).

b) Nagy baj, hogy Hoffmann az egyes adatokat nem lokalizálja, és elterjedtségükről sem ad felvilágosítást. Így nem tudhatjuk, mikor állunk szemben az ifjúsági nyelv stabil, gyakori elemével, s mikor van dolgunk hapaxszal. Igaz, az

alkalmi, hely(zet)hez és pillanathoz kötött szavak, kifejezések színesebbé tehetik a gyűjteményt, s olykor szemléletes példái lehetnek egy-egy szóalkotásmódnak, de a szocializálódott, sűrűn használt lexémák közé keverésük félrevezető: azt a látszatot keltheti, hogy az adott szó vagy kifejezés valóban meggyökeresedett a diákok nyelvhasználatában.

A hapaxgyanús alakulatok valódiságában az ember akaratlanul is kételkedni kezd, arra gondolva, hogy a furcsa szót vagy kifejezést az adatközlő talán csak a gyűjtő kedvéért „izzadta ki magából”. Lehet, hogy tévedek, de ilyen érzésem támadt például a *talléropakolászda* 'OTP' (1996: 298) adatot látva, míg – hogy a *-da/-de* képzőnél maradjunk – a *céllövölde*, *húgyolda* 'fiúvéce' (uo.) jól magyarázható, hiteles adatnak látszik.

Ha a gyűjtő nem veszi számításba, hogy alkalmi alakulattal van dolga, akkor esetleg téves jelentést ad. Így járt Hoffmann is a *lengyel–magyar találkozó* 'karambol' (1996: 300) esetében. Nyilván olyan helyzetben hangzott el a szintagma, melyben egy lengyel és egy magyar autó szaladt egymásnak: ebből általános érvényű 'karambol' jelentést elvonni enyhén szólva félrevezető.

Kifejezetten bosszantó, csinált, erőltetett hapax a *s meg* 'zsebtolvaj' (t.i. „a 7-es buszon érints meg”: 1997: 293). Az ilyennel az adatközlő (esetünkben a diák) becsapja a gyűjtőt, a gyűjtő pedig az olvasót...

c) Hoffmann Ottónak igaza van abban, hogy „a szóalkotási módok nem különülnek el mereven, gyakran több típus keveredik egymással” (1996: 295). Az osztályozási nehézségek azonban nem adhatnak a nyelvésznek felmentést az alól, hogy minél pontosabb, hitelesebb, félreértésektől mentes jelentésekkel lássa el adatait. Sajnos, Hoffmann gyűjtésében hemzsegnak a kétes hitelű, félreértésen alapuló vagy durván hibás jelentések. Betűrendben haladva mutatok be egy kis válogatást belőlük, rövid megjegyzések kíséretében.

aggleány 'özvegy' (1997: 294). – Nem hiszem el. Félreértésből vagy valami erőltetett, alkalmi szellemeskedésből származhat. Nem lett volna szabad felvenni a gyűjteménybe.

bénáskodik 'nem követi a divatot' (1996: 301). – Jellegzetes hiba a jelentésadásban. A valódi jelentés 'szerencsétlenkedik, habozik, ügyetlenkedik' lehet. A feljegyzett adat nyilván a divattal kapcsolatos szövegkörnyezetben hangzott el, de nem szabad a jelentést ilyen durván leszűkíteni.

combika 'lányok lába' (1996: 296). – Miért éppen a lányoké? (Például kisbabáké nem?) És az egész lábuk? Nem hinném. A gyűjtő itt is a szituáció fogságába esett.

csajó 'lány barátnője' (1996: 297). – Sokkal inkább a *csaj* egyszerű becézése. Teljesen esetleges, hogy a gyűjtött adat éppen barátnőre vonatkoz(hat)ott.

cseszeget 'a tanár felettet' (1996: 300). – Kételkedem benne, hogy ilyen semleges a jelentés. Nem szidással vagy gyötréssel kísért feleletetről van itt szó?

hapszás 'udvarlás' (1997: 303). – Szövegkörnyezet nélkül nem tűnik meggyőzőnek. Nem 'lánynak (folytonos) fiúk után járása' a valódi jelentés?

huzamos huzavona 'egy fiú udvarol nekem' (1997: 295). – A gyűjtő nagyon rosszul adta meg a jelentést. A kifejezés természetesen nem magát az ud-

varlást jelenti, hanem valamiképpen minősíti azt: az adatot közlő diáklány a viszonyt feltehetőleg nehézkes alakulásának vagy vitával telinek tartja.

kokszolom a srácot ’nézem a fiút’ (1996: 301). – Ez így biztosan pontatlan. Inkább ’nézéssel bővölöm, hevítem’ lehet az igazi jelentés.

kurvicsek ’vénlány’ (1996: 296). – Ez vagy súlyos félreértés, vagy alkalmi szellemeskedés. Az utóbbi esetben is kár szerepeltetni!

nyalóka ’fej’ (1996: 298). – Vagy rossz a jelentésadás, vagy magyarázatot igényelne.

pletyi ’nő’ (1996: 296). – Éppenséggel nem hihetetlen; valószínű azonban, hogy ’pletykás vagy sokat beszélő nő’ volna a helyesebb megoldás.

rizzál ’nagyon tanul, mellébeszél, unalmas a beszéde’ (1997: 306). – Nehéz hinni az első jelentés valódiságában. Mi a motiváció?

Sámuelné ’csontváz’ (a biol. teremben) (1997: 297). – Számomra a ’női csontváz’ jelentés volna hihető és logikus.

SOS [esoes] ’súgást vár’ (1997: 291). – Aligha lehet erre a szituációra szűkíteni, nyilván mindenféle segélykérésre érvényes. (Ifjúsági nyelvnek sem lenne szabad minősíteni!)

szatírkodik ’késel’ (1996: 301). – Önkényes, torzított jelentésadásnak lát- szik. Szöveggörnyezet nélkül kifejezetten zavaró a szerepeltetése.

szexibomba ’nagy lány’ (1996: 296). – Érthetetlen torzítás! A legvérmesebb természetű kamaszfiú sem tart minden nagylányt szexbombának.

szívózik ’csak játszik velem a fiú/leány’ (1996: 301). – Vajon milyen kontextusból vonták el a jelentést? A szót ’durván kötekedik, veszekedést vagy ve- rekedést provokál’ jelentésben ismerem.

szobrozik ’lánya/fiúra vár’ (uo.). – Hiba így leszűkíteni. A valódi jelentés: ’vhol álldogálva (hosszasan) vár vkire’.

tojásos ’nő’ (1996: 297). – Jó ez? Mivel magyarázható? Ha férfiról lenne szó, érteném.

A téves értelmezésekkel kapcsolatban külön érdemes szólni a *Jelizavézna*, *Stoeta* szavak ’orosztanár’ jelentéséről (1997: 302). Annál is inkább, mivel Hoffmann megígéri: „Itt nem foglalkozunk a becenevekkal, iskolai vagy egyéb ragadvány- s csúfnevekkal” (1997: 297). Meggyőződésem szerint a *Jelizavézna* és a *Stoeta* ragad- ványnevek: nem ’orosztanár’ a jelentésük, hanem arról van szó, hogy például az alsómocsoládi iskola orosztanárnőjét a gyerekek maguk között *Jelizavézna* néven emlegetik (mondjuk, azért, mert Erzsébet a keresztnéve, és vékony testalkatú).

d) Hoffmann gyűjteményében sokszor ellentmondásba kerül egymással a jelentésadás és a szófaji minősítés.

A denominális melléknévképzés képviselőiként szerepelnek például a kö- vetkező főnevek (legalábbis Hoffmann főnévi jelentést ad nekik): *helycsi* ’szép nő’ (1996: 299), *uncsi* ’jelentéktelen egyén’ (uo.), *divi* ’divatos nő’ (uo.), *szexi- ke* ’csinos nő’ (uo.), *csöcsös* ’nagy mellű nő’ (uo.), *lukas* ’lány’ (uo.). Ha ezek főnevek, akkor a főnevek csoportjában lenne a helyük; ha viszont a szerző mel- léknévként tartja őket, akkor ’divatos <nő>-féle formában kellene a jelentést megadni. Ha pedig úgy gondolja, hogy melléknévképzős alakok főnevesültek, akkor erről illene külön szólnia.

A *kanos*-t Hoffmann a főnevek között, 'legény, férfi' jelentésben szerepelteti (1996: 297), tehát illik egymáshoz a szófaj és a jelentés. Úgy vélem azonban, ez a lexéma sokkal inkább melléknév, jelentése pedig 'kantermészetű, férfias(ságára büszke)' lehet. Elképzelhető, hogy a gyűjtéskor a szót olyan szövegkörnyezetben jegyezték fel, melyben alkalmilag főnevesült.

A deverbális melléknévképzés példájaként említett *légycsúszda* 'kopasz' jelentése aligha állja meg a helyét; sokkal valószínűbb, hogy ez voltaképpen 'kopasz fej' vagy 'kopasz ember' jelentésű főnév.

Az sem helyeselhető, hogy a *kanul* igét Hoffmann főnévi szintagmával, 'lányokat kedvelő fiú' formában értelmezi (1996: 301). Ehelyett 'hevesen udvarol, hajkurássza a lányokat'-féle jelentésre volna szükség. Hasonló hiba 'karambol' jelentést adni a *bevasalódik* igének (uo.) a 'karambolban megsérül' helyett.

e) Gyakran hibás a szó (vagy kifejezés) keletkezésmódjának meghatározása, vagyis az etimológiai besorolás. Sajnos, Hoffmann Ottó nemegyszer elmulasztotta, hogy az etimológiai szótárakban utánaéppen egy-egy lexéma eredetének. (Az EWUng.-gal kapcsolatban ez még érthető, hiszen német nyelvű etimológiai szótárunk Hoffmann gyűjtésének befejezése után, a gyűjtemény közreadásával részben párhuzamosan jelent meg; ami viszont a TESz.-t illeti, a szerzőnek hasonló mentsége nem lehet.)

A *bicsak* Hoffmann szerint *-ak* képzős denominális főnév, tehát belső keletkezésű (1996: 295; az „természetesen” nem derül ki, mi az alapszó). Ezzel szemben a TESz. és az EWUng. a *bicsak*-ot vitatott eredetű, török vagy olasz jövevénytől minősíti.

A 'cigaretta' jelentésű *cucli*-t Hoffmann *-li* „képzős” alakulatnak tartja; a végződésről zárójelben megjegyzi: „németes!” (1996: 297). A TESz. és az EWUng. szerint azonban a 'Schnuller' jelentésű *cucli* német (bajor-osztrák) jövevénytől. A 'cucli' → 'cigaretta' jelentésváltozás persze végbemehetett a magyar ifjúsági nyelvben, de magyar képzésről nem lehet beszélni, csak metaforáról. – Hoffmann adata arra figyelmeztet, hogy a TESz.-ben és az EWUng.-ban egyjelentésűként számon tartott címszót esetleg érdemes volna egy jövőbeli etimológiai szótárban kétjelentésűvé tenni. (Ehhez több, megfelelően dokumentált adatra lenne szükség.)

A *nyanya* a gyűjteményben a képzős (*-nya*) főnevek között, 'vénlány' jelentéssel kap helyet (1996: 297). A TESz. és az EWUng. szerint a szó az *anya* második szótagjának ismétlésével keletkezhetett, képzés eredményének tehát túlzás nevezni. Nagyobb baj van a jelentéssel: nem hiszem, hogy az 'idős(ödő) nő <általában pejoratív árnyalattal>' helyett megfelelő a gyűjteménybeli szűkebb értelmezés.

Megtévesztő a *kornyika* 'énekóra' főnévnek a deverbális képzések közé sorolása (1996: 298), hiszen elvonással jött létre a *kornyikál* igéből (TESz., EWUng.).

Súlyos szemléleti hibáról tanúskodik, hogy Hoffmann a hangutánzással kapcsolatban említi a *citerázni lehet a csontjain* 'sovány' kifejezést (1997: 304). A *citerázik* nem hangutánzó eredetű, hanem a latinból átvett *citera* hangszer-

névnek a származéka (TESz., EWUng.). A gyűjteményben szereplő kifejezésnek pedig valójában az áll a háttérben, hogy a sovány ember kiálló csontjai citerát formáznak, vagyis metaforával van dolgunk.

A *szirénázik* 'sír' (Hoffmann 1997: 305) sem hangutánzó szó, hanem a (nemzetközi) *sziréna* főnévből képzett származék. (Sajnálatos, hogy ez a származékszó hiányzik a TESz. és az EWUng. *sziréna* szócikkéből.) A 'sír' jelentés metafora eredménye: az átvitel persze a hangadás hasonlóságán alapul, de ezt nem szabad összekeverni a hangutánzással.

A hangfestés körében viszont a hangutánzáshoz kellett volna sorolni a *hörpöl*, *lötyköl* 'iszik' igéket, nem pedig a hangulatfestéshez (vö. Hoffmann 1997: 305).

Az etimológiai problémákhoz tartozik az is, hogy Hoffmann a gyűjtemény sok szavának (kifejezésének) a keletkezésmódját erősen vitathatóan vagy nyilvánvalóan tévesen határozza meg, ezért besorolásuk is hibás.

A denominális főnevek csoportjában például ezt olvashatjuk néhány *a* végű szóról: „tkp. a csonkításból, torzításból megmaradó utolsó hang válik látszatra képzővé” (1996: 295). Számomra rejtély, hogy kerül ide a *tesa* 'testnevelés, testvér'. Ennek végződése bizony valódi kicsinyítő képző, nem átértekelődött elem.

Etimológiai szempontból megtévesztő eljárás, hogy a *sebész* 'hentes' (1996: 295) és a *pisi* 'leves' (1996: 298) a képző alapján kap helyet Hoffmann rendszerében. Maga a képzés ugyanis nem a „tininyelvben” történt, ott csak jelentésváltozás ment végbe.

A *dugesz* 'kövér nő' (1996: 298) aligha deverbális származék. Miért képződött volna a *dug*-ból? A *dugó*-ból kiindulva (vagyis denominálisként) viszont jól magyarázható. – Hasonló a baj a *fújós* 'tolvaj'-jal (uo.): Hoffmann -s képzősnek minősíti, de akkor nem volna szabad deverbálisnak mondania.

A *Páztok!* köszönés (1996: 301) a *-z(ik)* képzős denominális igék közé került. Ilyen minősítést nem tartom indokoltnak: a *pá* sokkal inkább indulatszó, mondatszó, mint főnév. Furcsának, hiperurbanizmusnak érzem a z-s írásmódot, mivel úgy vélem: nem képzés áll előttünk, hanem inkább *Páztok!* volna a „helyes” írásforma; ez az alak a *Szervusztok!* mintájára jöhetett létre.

A *rojsz-rojsz* 'babakocsi' (1997: 291) legföljebb formálisan vonható a köztöjeles szóismétlések közé. Keletkezésének nem ez a fontos mozzanata, hanem a *Rolls-Royce* autómárkanéven alapuló tréfás metafora.

Hoffmann jól jellemzi a jelentéstapadást: „Közismert, hogy gyakran használt összetett szónál, szókapcsolatnál az egyik szóalak magába szívja a másiknak a jelentését, s így egyedül képviseli az eredeti szókapcsolatot” (1997: 291). A *mindjárt gágog* 'lúdtalpas' (uo.) azonban nem felel meg ennek a jellemzésnek: tréfás asszociáción alapuló metonímiás kifejezés.

Az ikerítések között megalapozatlannak találok a „személynévvel : köznevesült személynévvel” (1997: 297) megkülönböztetést. Miért más például a „tulajdonnévi” *Ducó-Jucó*, *husi-Nusi* 'kövér nő', mint a „köznevesült” *béna-béla* 'buta' vagy a *kenő-jenő* 'szobafestő, mázoló'? (Ráadásul *husi-nusi* a „köznevesültek” csoportjában is van!) Esetleg írott források betűhasználatja magyarázza

a kettősséget? Ezzel kapcsolatban csak találgatni lehet, mivel Hoffmann semmiféle fogódzóval nem könnyíti az olvasó dolgát. Számomra egyáltalán nem tűnik elvszerűnek a megkülönböztetés; inkább úgy látom, hogy az osztályozás ki van téve a gyűjtés és a lejegyzés esetlegességeinek. Sajnos, mindez a „beszélőnevek” adatsorára (1997: 297–301) is érvényes.

„Helykímélés végett [...] nem elemezzük az egyes alakulatokat; beszéljenek önmagukért” – írja Hoffmann a bevezetőben (1996: 295). Úgy vélem azonban, vannak a gyűjteménynek olyan elemei, amelyek magyarázatot igényelnének, mivel egyáltalán nem „beszélnek önmagukért”. Néha pedig hiányzik egy-egy háttérinformáció, kiegészítő megjegyzés.

Miért *szagler* például az óra (vö. 1996: 298)? Netán célzás a hasonló hangzású *orr* főnévre? S vajon miért ’zárkózott’ a *puffancs* (1996: 299)? Mert a zárkózott ember, úgymond, felfújja magát?

A „beszélőnevek” csoportjában a ’tréfás, jókedvű’ jelentésű *Móka Miki* (1997: 298) megérdemelt volna egy utalást a „Zsebtévé” című műsor kedvelt figurájára (s jobb lett volna ’tréfamester, jókedvű fickó’-féle főnévi jelentést adni), a *narkó Iván* ’kábitószeres’ (uo.) szerkezetben pedig a keresztnévválasztás aligha független Markó Iván balettművész nevéől. Igen valószínű, hogy a ’babonások szervezete’ jelentésű *Fekete Macska Bandája* (1997: 301) szintagma a hasonló című népszerű szovjet krimisorozatnak köszönheti létrejöttét. – Feltétlenül említést érdemelt volna, hogy a „japános” szavak közé felvett *andzsinszan* ’hajós’ (1997: 303) James Clavellnek „A sógun” című regénye (pontosabban az abból készített filmsorozat) nyomán terjedt el.

Az is megesik, hogy kapunk valamiféle magyarázatot, de nehéz vele mit kezdeni. Ilyen például az „*Ez Sanyi!* ’el van rontva’ (*Józsi* helyett)” esete (1997: 299). Talán ilyenféle, kissé nyakatekert asszociációt figyelhetünk meg: „A *Józsi*-ban benne van a *jó* elem, a *Sándor* és a *József* pedig egymást követi a naptárban”? – Még homályosabb ez a „magyarázat”: „*Smarek* < smárol ’testnevelő tanár’ ” (1997: 296). Miért jellemzője a „smárolás” egy tornatanárnak? Az a gyanúm, inkább ragadványnévvvel van dolgunk. (L. korábban, a téves jelentések között a *Jelizavézna* esetét!)

Érdeemes szólni arról is, hogy a hiányzó vagy helytelen magyarázat olykor valamilyen szempontból idegen nyelvi hatással kapcsolatos.

Hoffmann a denominális főnévképzés csoportjában *-ej* végződésű alakulatként említi a *muzej* ’múzeum’, *trollej* ’trolibusz’ lexémákat (1996: 295). Lehetséges, hogy ezek idegen hatást tükröznek. (Például orosz; ne feledkezzünk meg a gyűjtés időpontjáról: akkor még kötelező nyelv volt!) Abban pedig kételkedem, hogy a *frizur* ’haj’ egyszerűen „rövidítés” eredménye (mint Hoffmann állítja; 1997: 293), sokkal inkább idegen befolyásra vall. A hang/betűcserés szóferítésnek titulált *kanyikula* ’vakáció’ (1997: 294) szerintem biztosan orosz hatásról tanúskodik, s jó lett volna megemlíteni, hogy jelentése is erre mutat (vö. or. *каникулы* ’szünidő’).

Hoffmann külön fejezetet szentel az idegen nyelv utánzásával keletkezett alakulatoknak (1997: 302–3). Magyarázata azonban nemegyszer érthetetlen vagy célt téveszt.

Vajon miért angolos a *kácsing* 'kirakatot néz' (1997: 302)? Ez az ige a *ka-csint*, *kacsingat* családba tartozik (TESz., EWUng.), és hangzása sem kelt idegenes benyomást.

Önkényesnek tartom ezt a magyarázatot: „horvátos: [...] *lezbi* < *lezbejka* 'homoszexuális nő'” (1997: 302). Miért éppen horvátos? Ha a szóföldrajz vall erre, akkor ezt az információt illene megadni. A *lezbi* azonban mindenféle idegen hatás nélkül is könnyen rövidülhetett a fiatalok körében is jól ismert *leszbi-kus*-ból. (Az *sz*-es írásmódra l. pl. HKsz.; a *lezbi z*-jét a zöngésségi hasonulás indokolhatja.)

A Hoffmann által kínaiasnak érzett *kuki-neki-nuku* 'kislány' (1997: 303) szerintem inkább japános hangzású.

f) Az ismertetett hibatípusok természetesen kombinálódhatnak egymással, például előfordulhat, hogy a szófaji minősítéssel és a magyarázattal vagy a besorolással egyaránt baj van.

Érthetetlen, hogyan kerülhetett a „ritkább, torzítottabb képzőszerűségek” csoportjába az *-l* „képzősnek” jelzett *loboncrozál* 'hosszú hajú' (1996: 298). Miből „képződött” volna? Nyilvánvaló, hogy ez a szó nem más, mint egy *Lobonc Rozál* „beszélőnév” kisbetűs és egybeírt alakja. Szófaja tehát főnév, így a jelentést is ennek megfelelően kellene megadni, talán 'hosszú hajú lány' (de azt sem zárom ki, hogy 'hosszú hajú fiú') formában; a jelentésről biztosabbat csak a szövegkörnyezet ismeretében lehetne mondani.

Vitatható, hogy helyes-e a „Melléknéviigenév-képzés (főnévi szerepben is)” kategória felvétele és elnevezése (1996: 299–300). Úgy gondolom, jobb lenne az ige-nevek szófajváltását kiemelni, mivel igen kevés itt a valódi igenév. Azoknak a lexémáknak vagy szintagmáknak pedig, melyekben az igenév „igazi”, nem az igenévképzés a meghatározó vonásuk; például: *csörgőbébi* 'táncművész' (1996: 299), *szívóhernyó* 'porszívó' (1996: 300), *kettévágott mackaróni* 'sovány férfi' (uo.).

Félrevezetőnek, sőt kissé komikusnak is tartom a „Főnéviigenév-képzés” kategória szerepeltetését (1996: 298). Egyetlen képviselőjét Hoffmann így mutatja be: „*derrikezni* (< *Derrick* [krimi!]) 'nyomozóst játszani'” (uo.). Maga a kategória azért félrevezető, mert olyan látszatot kelt, mintha ez a képzésforma a „tininyelv” sajátos jellemzője, különlegessége volna. Az árválkodó példa pedig arra enged következtetni (s ezért komikus a hatása): nincs más olyan igéje a gyűjteménynek, melyből főnévi igenevet lehet képezni; másfelől azt sugallja: csakis a *derrikezni* igenév használható, vagyis ragozott igealakok nem fordulhatnak elő. Természetesen mindkét következtetés képtelenség: egyrészt bizonyos, hogy a gyűjteménynek minden igéjéből képezhető főnévi igenév; másrészt az is kétségtelen – s ez Hoffmann közleményének második részéből ki is derül (1997: 301) –, hogy az igenév mellett a *derrikezik* 'nyomozóst játszik' ige is használatos. Nem szabad különösebb jelentőséget tulajdonítani annak, hogy a gyűjtési helyzetben éppen a *derrikezni* forma hangzott el. (Például így: „Jóska, gyere *derrikezni!*”) – Ezzel az adattal kapcsolatban nem csupán a kategorizálás bírálható. Az sem egyértelmű, hogy az írásmód helyes: ha rajtam múlna, szívesebben használnám a tulajdonnévi alapszót pontosab-

ban őrző *derrickezik* formát. Ennél azonban lényegesebb a jelentés kérdése. Biztos, hogy pontos és hiteles a ’nyomozást játszik’ megoldás? Ez a jelentésbővülés egyáltalán nem lehetetlen, de valószínűbbnek tartom, hogy inkább ’derrickest játszik’ a valódi jelentés. A derrickezés valahogy így kezdődhet: „Jóska, gyertek *derrickezni*! En leszek Derrick, te Klein felügyelő, az öcsém a gyilkos, a húgod meg a hulla!”

3. Félreértés ne essék: válogatásommal senkit sem kívántam elrettenteni az ifjúsági nyelv vizsgálatától. Azt akartam szemléltetni: ha a hosszú, fáradtságos, bőséges gyűjtéshez az előkészítéskor és az anyag feldolgozása során nem társul az elvek megfelelő tisztázása, a konkrét döntésekben pedig szakmai alaposág, kellő óvatosság és következetesség, akkor a gyűjtemény hasznosságát sokan és joggal vonhatják kétségbe. Az adatok értékét jelentősen csökkentik, ha nem kapunk felvilágosítást gyakoriságukról, földrajzi és társadalmi elterjedtségükről. A kategorizálásnak több helyes megoldása is lehet, a szófaj és a jelentés meghatározása pedig sokszor ütközik nehézségekbe; mindez azonban nem lehet mentség a felületességre, a nyilvánvaló és súlyos hibákra. Az adatok besorolásában és etimológiai magyarázatában nem mellőzhető a szakirodalomnak, valamint a jelentéktelennek látszó részleteknek a körültekintő mérlegelése

Hoffmann Ottó nagy és fontos feladatra vállalkozott, anyagának feldolgozásában azonban bántóan sok a tévedés. Ha írásom segít abban, hogy a jövőben a hasonló gyűjtemények igyekezzenek elkerülni a bemutatott hibatípusokat, akkor ez a szigorú, szókimondó kritika talán megbocsátható, és nem hiábavaló.

SZAKIRODALOM

- EWUng. = Benkő Loránd (Hg.): *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–III*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1993–1997.
- HKsz. = Deme László–Fábián Pál (szerk.): *Helyesírási kézikönyvtár*. (Harmadik kiadás.) Akadémiai Kiadó. Budapest. 1992.
- Hoffmann Ottó 1996. Szóalkotási módok a 10-14 évesek ifjúsági nyelvében. *Nyr.* 294–301.
- Hoffmann Ottó 1997. Szóalkotási módok a 10-14 évesek ifjúsági nyelvében. II. rész. *Nyr.* 290–309.
- TESz. = Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1967–1984.

Horváth László